

Kaybolan Cennetin Peşinde (Sümer ve Akad: Ütopya mı? Gerçek mi?)

Quest for the paradise lost

Doç.Dr. Cabbar İŞANKULU

Aktaran: V. Savaş YELOK
G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili Bölümü Ankara-TÜRKİYE

ÖZET

Özbek Türkçesinden aktarılan bu makalede Türk dili ile Sümer dili arasındaki ilişkiden yola çıkılmıştır. Yazar sadece ortak kelimeleri değil Türk boylarının destanları ile Sümer destanları arasından benzerlikleri esas alarak, Sümerler ile Türkler arasındaki akrabalığı tespitine farklı bir yönden yaklaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Sümerce, destan, mitler

ABSTRACT

In this article that was taken from Uzbek Turkish, the main incentive is the relation between Turkish and Sumerians. The writer has not only studied the common vocabularies between two languages but also approached the question of the similarities between the legends of the Turkish tribes and Sumerian tribes.

Key Words: Turkish, Sumerian, epepe, myths

Yunanca Mezopotamya diye adlandırılan Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki bölgede milâttan önceki 5200 yıllarında ortaya çıkan ilk devletlerden biri de Sümer devletidir. Dünya uygarlığının ve kültürünün beşiği, ilk defa bütün dil kanunlarına dayanan yazının keşfedildiği ve devlet yönetimi; sulama, tarım, mimarlık, gemicilik sahasında bugünkünden çok az fark gösteren usullerin keşfedildiği ve ilk sanat eserlerinin

yaratıldığı Sümer devleti hakkında düşünceler, münazaralar bir buçuk asırdan beri devam ede gelmektedir.

Sümer ve Akadlar'ın yüksek uygarlığından haber veren ilk arkeolojik yadigarların bulunmasının üzerinden bugüne kadar 150 yıl geçmiş olsa da âlimler, henüz Sümer ve Akad devletini oluşturan halkın kimlikleri hakkında bir sonuca varamamışlardır. Çeşitli görüşler taşıyan âlimler, sadece "Sümer devletini meydana getiren halkın yerli ahali olmadığı" fikrinde aynı görüştedirler. İşte bu halkın hangi kavme mensup olduğu konusunda çeşitli fikirler açıklanmıştır. Bu fikirlere göre, Akad devletinin temelini kurmuş olan Sümerler, doğudan veya kuzeyden gelmiş; beraberlerinde yazı, demircilik, sulama usulleri ve devlet kurma geleneğini de alıp getirmişlerdir. Bu, bizi şu fikre götürmektedir: "Sümer ve Akad'dan da önce olan kuzeydeki ya da doğudaki (Kuzey denildiği zaman Kafkasya, İdil Boyu, Batı Sibirya; doğu denildiğinde de merkezî Asya, Hindistan, Moğolistan, Altay, Çin göz önünde bulundurulmalıdır.) medeniyet, burada terakki ederek devlet olmuştur." 'Şümer' ya da 'Sümer' kelimelerinin etimolojisini, bir tek batılı âlim dahi ilmî esaslara dayanarak veremedi. Bilinen anlamda bu kelimeleri açıklayan Olcas Süleymanov "Şümer' ya da 'Sümer' adını, 'su' ve 'yer' kelimelerine dayandıran bir varsayım ileri sürer (Sülâymanov, 1975). Eski Türkler, Ural ile Altay arasını "sulu yer", "su yeri" (Sibirya kelimesi de bundan gelmiştir.) diye adlandırdılar.

Sümerler/Şümerler de iki nehir arasında yerleşmiştir. Bu yerlerin evvelâ "sulu yer" olduğu düşünülmüş olabilir. Sibirya yerleri gibi buralar da önceden bataklıktan ibaretti. Onlar, işte bu bataklığı kurutarak tarıma elverişli hâle getirmişlerdir. Sümerler, çivi yazısında dağ, kır, yer adlarını "h" şeklinde yazmıştır. Eski Türk yazısında da yer "u" şeklinde yazılmıştır. Bunlar, yer ve dağı anlatan hiyerogliflerdir. Şümer/Sümer, Subyer, Sibir, "sub" kelimeleri, birbirine ses bakımından benzer. Bizce de Şümer/Sümer'in "Subyer"den gelmesi hakikate daha yakındır. Çünkü, Sümer efsanelerinde "op-su" (çuçuksub) hakkında efsane vardır. Bu efsaneye göre Op-Su, dünyayı ve insanı yaratan tanrıdır (Uraz, 1991). Bu tanrının aynısına Altay ve Yakut mitlerinde de rastlanır. Eğer tetkiklerde şu varsayıma dayanırsak -meselenin başka yönlerini görme, dil ve çivi yazısını mukayese etme- Sümer ve Akad devletinin kökenini oluşturan halkın Türk kavmi olduğu konusundaki fikrin hakikate daha yakın olduğunu görürüz. Bunu, bir tek batılı âlim yapmak istemedi. Çünkü eğer Sümerler'in Türk kavmi olduğu ispatlanırsa, o zaman Babil, İsrail, Yunanistan ve Roma'daki büyük uyanışları etkileyen, onların oluşumuyla yükselişine büyük ölçüde tesir eden Sümer kültürü ve medeniyeti de Türk

halklarına mahsus olacaktır. Bu da ne kadar gerçek olursa olsun, Avrupalı âlimlerin kıskançlığına sebep olur. Oysa ki biz yeni yeni delillere de rastlıyoruz. Bunun sonucunda da Avrupalı âlimlerin gazezleri, gittikçe azalacak ve faraziyeler daha çok ilmî renk alacaktır.

Sümerlerin “Baş Tanrı”sı hakkındaki düşünceler, Olcas Süleyman’ın varsayımını gerçeğe yaklaştırır. Baş tanrı Enlil “Tanrılar Tanrısı”, “gök ve yer padişahı”, “bütün memleketlerin yaratıcısı”dır. Sümerlerin “Yaz ve Kış” efsanesinde (çömlek yazısında) Enlil tanrıların yardımcısı, “ürün, üretim tanrısı” özelliğiyle karşımıza çıkar. Bu mite göre "kış", bütün ekip dikme, ürün, hayat, yeşillik, su, yağmur ve karın yaratıcısıdır. Ürünün bol olması ona bağlıdır. Eğer Fırat ve Dicle nehirlerinin yer aldığı coğrafyayı göz önünde bulundurursak, o yer tabîî duruma göre kışı tanrı derecesinde yücelten memleket olamaz. Bunun tam tersine, buraya sıcak ve güneş hâkimdir. Kış, sadece Sibiryâ’da değil uygun başka yerlerde de kendisinin uzun sürmesi, soğuk olması, her şeyi yine hayat için güneşle birlikte kendine bağlamasıyla tanrı sıfatında tasavvur edilmiş olabilir. Keza Yakut ve Tuva mitlerinde de kış, tanrı sıfatında tasavvur edilmiştir. Daha sonraki yıllarda yapılmış olan birçok incelemede, bu mesele açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü Altay, Orta Asya’daki Türk halklarının mitleri Orhun, Yenisey Yazıtları, Uygur metinleri ve daha sonraki zamanlara yönelik değerlendirmeler buna esas olmaktadır.

Milâttan önceki III. yüzyıla ait Çin el yazmalarında Qañlılar (Çince kargü)da, Çin yazısına ters tarzda (bilindiği gibi Çin hiyeroglifi dikine yazılır) yan yazıların yazıldığı hakkında bilgilere rastlanır (Sülâymanov, 1975). Bu bilgiler, Türkologlarca öteden beri bilinmektedir. Buna göre Türk yazısının milâttan önceki III. yüzyıla kadar Çin tarafından bilindiği söylenebilir. O, bu devre kadar, birkaç basamaktan, yani yan tertip ve sıra ile yazılma derecesine kadar ulaşan basamaklardan geçmiştir. Bundan şunu anlıyoruz: “Türk yazısı milâttan önceki III. yüzyıldan daha da eskidir”. Bizim, ihtimal olan bu eskiliğin kökünü Sümer çivi yazısıyla denk tutmamız yanlış değildir. Orhun, Yenisey ve başka yazıtlardaki yazıların şekli birçok yönden Sümer yazılarına benzer. Bu benzerlik, dil benzerliği ile birleşir. Bu noktada varsayımların ilme yaklaştığını hissedersiniz. Çünkü Türk dilinin Sümer diline etkisi, Mançularla aslı Türk kavminden olan Moğolların diline etkisi gibi yakın da değildir. Bunu dikkate aldığımızda “Sümer dili, Türk dilinin tesiri altında kalan başka bir dildir.” demek için bu iki sınır ve halkı birleştiren kaynağın olması gerekir. Bu zamana kadar böyle bir kaynağa

rastlanamamıştır. Biz, bu yakınlık hakkında düşünceler üretmek için kıyaslamalar yapacağız. Aşağıdaki kelimelerin ses ve anlam bakımlarından karşılaştırılmasından da anlaşılacağı gibi, Sümerce ile Türkçenin birbirine yakın olduğu açıktır.

<u>SÜMERCE</u>	=> <u>TÜRKÇE</u>
1. ada, (ata)	=> ata, yaşlılara hürmet amacıyla söylenen söz
2. eme (anne)	=> ana
3. kür (dağ)	=> kır (dağ toprak)
4. şube, (sine)	=> çoban
5. yeş (ev)	=> eşik, kapı
6. uş (üç)	=> üç
7. gu (ses, avaz)	=> kü (ses, avaz)
8. emek (dil)	=> em-,ye- (dil)
9. me, ze, ene	=> ben, sen, o
10. geş (kuş)	=> kuş
11. ğiş, giç (ağaç)	=> ağaç, ığaç
12. kır (yer)	=> kır
13. tir (hayat)	=> tirig, diri
14. tu	=> tut-
15. sıg (vur-)	=> sok-
16. yed (od, ateş)	=> od
17. işi (az, küçük)	=> kiçi
18. geştuke	=> işiten
19. yeren (er kişi, cenkçi)	=> eren
20. geg (ek-)	=> ek-
21. teg (değmek)	=> değ-
22. tum (nesil)	=> tohum, nesil
23. dingir, demer (gökyüzü)	=> tengri
24. yen (âli, yüksek, en)	=> en
25. ken (geniş)	=> keñ-gen-geniş
26. uzun	=> uzun, uzak
27. ud (ateş)	=> od
28. udun (ocak, yanıcı madde)	=> otun-odun
29. tuş, şuş	=> düş-

Görüldüğü gibi Sümerce ve Türkçe kelimeler semantik ve morfolojik bakımdan birbirlerine benziyor. Doğrusu, bazı sesler değişmiş, ama bu değişme asıl manaya zarar vermemiştir. Bu benzerlik birçok bakımdan dilcilere bol malzeme verir. Dünyadaki bütün diller, artzamanda belirli bir fark gösterir. Eski İngilizce, Almanca, Hintçe, Avrupa dillerini tercümesiz anlamak mümkün değildir. Ama beş bin yıl önceki Sümerce kelimeleri kendi kelimelerimiz gibi anlıyoruz.

Bu mukayeseye şunu da eklemek gerekir. Sümerce ile bugün kullanılan Türkçe kelimeler arasında 4500-5000 yıllık fark var. Bunu anlamak için, bundan bin yıl önce yazılan Kâşgarlı Mahmut'un, Edip A. Yükneki'nin eserlerindeki kelimeler ile bugünkü kelimeler arasındaki farkları ve bu kelimelerin diğer devrelere geçmesiyle ortaya çıkan seslerin farklılıklarını kıyaslamak yeterlidir. Ama aradaki zaman ne kadar uzun olursa olsun ses ve kelimelerin morfolojik durumları sayı, sıfat, zamirlerin benzerliği; kelime birleşmelerinin belirli bir kurala uyması bu kelimelerin aynı dilden olduğunu gösterir. Sümer dil etimolojisini tespit edebilmek için Türk dilinin (Türkçe'nin) bütün lehçelerinden haberdar olmak gerekir. Buna göre, Türk dilcilerinin önünde büyük bir vazife olduğu söylenebilir. Bu vazife Sümerce'nin tesirinde şekillenecektir. Babil, Yahudî, Yunanlılar vasıtasıyla bütün dünyaya medeniyet veren halkın, Türk halkı olduğu konusundaki faraziyeler ilmî esasa dayanır. Benzerlik sadece isim, sayı ve sıfatlarda değil; fiillere ve ilâhî düşünceleri ifade eden kelimelere de aksediyor. Bilinmektedir ki, çeşitli dillerde fiilin benzerliği, çok nadir rastlanan hâdisedir. Ünlü âlim V. İ. Avdiyev'in vardığı sonuca göre Sümerce de Türkçe gibi eklemeli bir dildir." (Avdiyev, 1948a).

Sümer destanı Gilgameş'teki (Sümer varyantı Bılgames, Bılgamış) isimlerin Türk halklarının destanlarındaki kahramanlara (Alpamış, Alpomis, Alpmanas) ses bakımından benzer olması da, büyük ve ciddi bir inceleme konusu olmalıdır. Gilgameş'a, Sümer varyantında, Bılga'meş, Bılgames (Bılgamış) şeklinde de rastlanır ki, "Bilge" kelimesi eski Türkçe'de "bilgili", "deha"; Sümerce'de ise "bege", "danışman, deha, baba" manalarına gelir. Türk destanlarında Bilgebek, Bilge Kağan, Bilge Hakan, Bılgames (bilgili, kahraman, pehlivan) ismindeki kahramanlara çok rastlanır. Bilge Kağan yazıtı "bilge" kelimesinin Türklerde önceden mevcut olduğunu gösterir. Bilge Hakan, kahramandır, her şeyi bilen bir hakandır. Bu hakan, sadece cismen değil, ruhen de güçlü bir şahıstır. O, hakanlık derecesine ulaşmaya kadar şamanlığın bütün makamlarını geçer. Kendisinde şamanlığın her özelliği bulunur.

Şaman, tanrı ile insanı bağlayıcı köprüdür. O, zalim ve kötü ruhlarla mücadele ederek galip gelir. Bazen de, koruyucu ruh rolüyle kötü ruhların sultanlığı olan yer altı dünyasına yolculuk eder. Orada kötü ruhların eli altındaki tutsakları azat eder. Altın elma, altın kuş, ab-ı hayat ve başkalarını alıp döner. Altay ve Sibirya şamanları hakkındaki tetkiklerde şamanın bu vazifesi detaylı olarak incelenmiştir. Bilgemiş de yer altı dünyasına yolculuk eder, yurdunun kötü düşmanlarını öldürür, ebedî hayat suyu aramak için “gidip de dönülmeyen” ülkesinin yolunu tutar.

Sümer mitolojisinde İştâr; aşk, muhabbet, mahsul ve üretim yaratıcısı anlamında kullanılır. Divanü Lûgati't-Türk'te Kaşgârlı Mahmut “işler” إشالر kelimesinin “hatun, hanım” manasına geldiğini ve adlandırılma tarihinin çok eskilere gittiğini söyler.¹ Türk halklarında “kadın yaratıcılar” mukaddes sayılmıştır. Onlar için kurbanlar adanmış ve tütsüler çıkarılmıştır. Büyük ihtimalle “is” إش Türklerin geleneğinde çeşitli kokuların mistik bir nesne olarak kullanılması yahut da hastalıklarda tedavi olarak kullanılması da Sümerlerdeki bu tasavvurda çıkmış olsa gerektir. Bu anlamıyla ateş, alev ve tütsü mukaddes sayılmıştır. Bunlar, ilk önce kadın mabudelerle sembolleştirilmiştir.

Sümer mitolojisindeki Enü, gökyüzü tanrısıdır. O, Uruk (Sümerce Unug, yani Uluğ manasındandır.) şehrinin gökyüzündeki koruyucusu sayılır. Enü, Türkçedeki “ana” (anne) kelimesine benzer. Eski yazılarda da Umay Ana ismi dile getirilir. Türk halkları arasında ürün yaratıcısı sayılır. Kaşgârlı Mahmut onu “kahraman erlerin koruyucusu” şeklinde tarif eder. Dummûzî (Tammuz), Sümer mitolojisinde “İştâr'un sevgilisi; yer altına, cehenneme mahkûm edilen” kişidir. Tammu-Tammuz kelimesi, Divanü Lûgati't-Türk'te de “cehennem” manasında kullanılır (Kaşkarlı, 1960a). Ališir Nevaî bu cehennem manasında bu kelimeyi kullanır (Kaşkarlı, 1960b). Görüldüğü gibi Sümer mitolojisindeki esas kahramanların isimleri Türkçedir. Bunun dışında “Bilgemiş” destanı ile “Alpamış” destanının son bölümlerindeki olaylar birbirine benzer. Bu, Bilgemiş (Gilgemiş) ve Alpamış'ın öteki dünyaya seferi, Bilgemiş-Enkidü, Alpamış-Kultay münasebetlerinde görülür. Hatta bu iki destandaki rüya motifi de çok benzer.

“Alpamış” destanında Karacan, Alpamış'ı rüyasında görür. Onun arkadaşı ve yardımcısı olur. “Alpamış, çobanların evinde yattığında bir rüya görür. Aradığı sevgilisi Barçın da

¹Sümer ve Türk mitolojisinin mukayesesini sonraki makalemizde inceleme düşüncesinde olduğumuz için burada geniş bir şekilde ele alınmamıştır.

bir rüya görür. Kaşal arasında doksan Kalımk'ın içinde Karaşan Alp da bir rüya görür.”²

“Bilgemiş” destanında da Gılgamış Enkidü'yü rüyasında görür. Onun arkadaşı ve en yakın yardımcısına dönüşür (Alpâmiş, 1998).

Mit, örf ve âdetlerin karşılaştırılması da Sümer meselesinde bize zengin bir bilgi verir. Sümerlerin asıl vatanlarını tespit etmek için Türk kavimlerinin oluşmaları, çoğalmaları ve büyük göçleri hakkındaki mitlerine müracaat etmek zorundayız. Şunu hatırlatmak gerekir ki, Sümer devleti Yeni Neolit devrinde, Mezopotamya’da kurulmuştur. Sümerler, evvelâ, üzerine kamyş örtülü kulübelerde ve yer altı evlerinde yaşadılar. Bu hayat tarzları ve muhafaza ettikleri gelenekler Sümerlerin dağlı halk olduğunu gösterir. Sümerlerin aslının dağlı oldukları konusunda, âlimlerin aynı fikirde olmaları ilginçtir. Sümerler göç ettikten sonra bakırdan eşya yapmaya başlarlar ki, bu zanaat medeniyet tarihinde büyük bir inkılâp idi. Bakırcılık ve demircilik, Türklerin temel zanaatıdır. Buna bağlı olarak Türk kavminin ilk mesleklerinden biri de “demircilik” olmuştur. Demircilikle ilgili mitler başka milletlerde de vardır. Türklerde en yaygın olanı “Ergenekon” destanındaki mitlerdir. Bu destandaki hikâyeye göre Türkler düşmanlarına yenilir. Yapılan savaşta Elhan'ın oğlu Kıyan ve Noguz'un aile üyelerinin hepsi ölür. Kıyan ve Noğuz mal ve mülklerini, ailelerini yanlarına alarak kaçarlar. Büyük zorluklar çektikten sonra, Tanrının merhametiyle dağların arasındaki cennet gibi bir mekâna gelip yerleşirler. Etrafı dağlarla kuşatılan bu yere bir tek kişinin ve düşmanın gelmesi hiç de mümkün değildir. Bu yer cennet kadar güzeldir. Ergenekon yeri, suyu, havası ve bol nimetleriyle şahane bir yerdir. Bu iki aile burada yaşamaya başlarlar. Bunlar, burada ziraat, bağcılık, bostancılık ve demircilikle meşgul olurlar. Burasını mamur bir yurda çevirirler. Onlar burada 400 yıl yaşarlar. Kavim cennet kadar güzel olan bu yurda sığmayacak kadar çoğalırlar. O zaman kurultay yaparak kendi yurtlarını genişletmek isterler. Etrafı aşılmaz sarp kayalarla çevrili olan Ergenekon'dan çıkmak hiç de kolay değildir. İçlerinden bir demirci ustası bu kayaları büyük bir maharetle eritip geçit açar. Yol açıp Ergenekon'dan yeni dünyaya çıktıkları güne atfen³ her yıl ilkbaharın ilk

²Age.

³ Bugüne Murat Uraz 9 Mart diyor. Anlaşılan o, ay ve güneş yıllarına göre hesaplama yaparken yanılmıştır. Çoğuna göre bugün 19-21 Marta tekabül eder. Yani yeni gün önceden 21 Mart, yani Nevruz günü sayıla gelmiştir.

gününde, Türk hakanları şölen yaparlardı. Onlar çekiçle örste demir döverek Ergenekon'dan çıkışı sembolize ederlerdi. Sonra bu kutlamalarda büyük toy verilirdi.

Divanü Lûgati't-Türk'ün 1. cildinde şu bilgi vardır: Kırgız, Yabom, Kıpçak ve başka kavimlerin halkı yemin veya anlaşma merasimlerinde demiri ululamak için kılıcı çıkarıp, gözlerini kapatarak öne doğru yürür ve "Gök girsin, kızıl çıksın." (Yani sözümde durmazsam, kılıç kanıma bulansın, demir senden öç alsın.) derlerdi (Epos). Çünkü onlar demiri kutsal sayarlardı.

Altay Türklerinin tanrısı Erlik Han'ın sarayının damı da kılıcı da kalkanı da demirdendir. Demirle, Şaman kavramları buradan çıkmıştır. (Şaman, kavmin yol göstericisi, ilâhîyatçısı, onlara yardım edicidir.) Anlaşıldığı gibi Altaylarda da demir mukaddestir. Türkler kayayı eritip, yeni dünyalara yol açarlar ve çeşitli yerlere doğru giderek, tıpkı Ergenekon gibi cennet yurtlar aramaya koyulurlar. "Demirci" lâkabi, Türklere işte bu efsaneden kalmış olabilir. Kaynakların ve yadigârların gösterdiği cennet gibi mekân Altay'da dağlar arasında bulunmuştur. Destanda bu ahali mert, marifetli, hüner sahibi, varlıklı ve cesurdur. Yurtları ise müreffektir. Destanda, düşmandan gizlenerek tılsımlı yurda gidip, orada kalma konusundaki anlayışın kökleri çok eskiye dayanmaktadır. Türklerin kozmogonik görüşlerine göre insanlar, Tanrılara dağlar üstünde rastlamış ve onlara tapmışlardır. Tanrıya gökyüzüne, dağlara ve tepelerin üstüne çıkılarak ulaşılır diye inanıyorlardı. Eski Yunan kaynaklarında da doğuda; mutlu, güzel, müreffeh Giperlere halkının yaşadığı hakkında kayıtlara rastlanır (Kaşgarlı, 1991). Milâttan önce VII. yüzyılda doğuya seyahat eden Yunan Aristey'in hatıralarında da bunun gibi bilgilere rastlanır (Änoxin). Aristey, bu seyahatini destan olarak anlatmıştır. Bu destan, Türklerin yurdu hakkındaki en eski yazma kaynaklardan biridir. Aristey, "Arimaspeya" destanındaki Arimasplar için "Onlar, sıradan insanlar değil, ilâhî güç ve kuvvete sahip halktırlar." der. Destanda bu halk, demirciliği, büyücülüğü, aleve hâkim olmayı bilir. Yurtları cennet gibidir ve insanları tek gözlüdür. Kaynaklarda tek gözlüler hakkındaki mitlerin tarihî esasa dayandığı yazılmıştır (Sülâymanovâ, 1991). Özellikle Türk kavimleri, başlarına demirden miğfer giymişlerdir. Bunu yanlış yorumlayan Yunanlılara Arimasplar, bir gözlü devler şeklinde tecessüm etmişti. Umumî olarak Aristey'in doğu hakkındaki destanı, Yunan edebiyatına büyük bir ölçüde nüfuz etmiştir. Orada Arimaspların sihirli güce sahip olduklarından bahseder. Cennet gibi yurt hakkındaki bu kaynak, demirciliğin ve medeniyetin vatanının Orta Asya ve Altay etrafındaki yerler olduğunu belgelemektedir. Kuzeyde bulunan "cennet gibi yurt"

hakkındaki rivayetlere Çin kaynaklarında da rastlanır. Eski Çin mitlerinde; "kuzeybatıda çok zengin, müreffeh ve güçlü İmu memleketi vardır" denir. İmu, tıpkı Aristey'in tasvir ettiği gibi tek gözlüler memleketidir. Bunun dışında Hint mitlerinde de kuzeydeki tek gözlü insanlar hakkında bilgiler vardır. Demek ki tek gözlü insanların memleketi gerçektir. Buradaki halk demirden miğfer giydikleri için böyle tasvir edilmişlerdir. Bahsedilen bu halk Baktriya ve Hindistan'ın kuzeyinde, Çin'in kuzeybatısında, Yunanistan'da ve Uzakdoğu'da yaşamıştır. Haritaya bakarsak bunun Orta Asya, Sibirya ve Altay ülkeleri olduklarını görürüz. "Cennet gibi yurdun" aynen bu sınırdaki olduğuna Yunan, Çin ve Hint kaynakları şahitlik eder. Bunun dışında, dağ arasındaki tılsımlı yurt anlayışı Özbek sözlü edebiyatında da muhafaza edilmiştir. Özellikle, Malike-i Ayar (Ayar, "kurmay" demektir.) destanı tılsımlı ve güçlü Türkistan hakkındadır. Avaz, Malike-i Ayar'ı (kurmayı) bu memleketten kaçırarak gelir.⁴ Türkistan'da destan kahramanları altından, metalden arslan yaparlar. Bu bölüm, Türklerin demircilikle eskiden beri uğraştığını teyit eder. Sibirya Türklerinin etnografisini araştıran V. Radlof'un yazdığına göre, Altay ve Sayan dağları altın ve bakır yönünden zengindir. Buna göre söyleyebiliriz ki; bu yerin eski ahalisi bakır ve altın gibi çeşitli metalleri kendileri kazarak çıkarmış, bunlardan çeşitli eşyalar yapmışlardır (Pyankov, 1978). Radloff, Altayların 180 türde bronz eşyanın yanında, küpe, yüzük, boncuk yaptıklarını da söyler. Keza Altayların eski mezarlarında da metal, altın, bakır, gümüş, bronz eşyaları bulunmuştur. Milâttan önce 3000 yılının başıyla ilgili kazıda Malike Şubad'ın mezarında çok ince ve sanatkârane işlenen mücevherler ve metal eşyalar bulunmuştur (Arxialoğışekix, 1961). Altaylar ve Sümerlerin gümüş bir masa üstünde, mezara demir eşyalar koyma âdetleri aynıdır. Bazı âlimler bu benzerliğe dayanarak, eskiden bu halkların dininin aynı olduğu fikrindedirler. Rus âlimi I. Ragozine, çok içtenlikle elindeki Sümer ve Türk kaynaklarına dayanarak şöyle der: Bunlar topraktan yararlanmayı, madenciliği, demiri işlemeyi bu yere getirdiler. Ayrıca onlar bataklık yerleri kurutup kanallar kazarak buraları verimli hâle getirdiler. Taşlardan ve tuğladan evler yaptılar. Bu tip evleri ilk yapanlar Sümerlerdir. Akad yani "dağ", "kaya" kelimeleri bile bu halkın dağlı yurtlardan geldiğini belirtmektedir. Asıl vatanları olan Dicle ve Fırat ırmaklarının kuzeydoğusunda yerleşerek, kendilerini Elâm diye adlandırmalarına rağmen onların esasen eski Türk kavmine mensup oldukları gerçeğe daha yakındır.

⁴ Age., s. 16.

Sibirya'daki Altay (dolayısıyla Ural) sıradağlarının eskiden demir madeni/ocağı olduğu bilinir. Bu ülkede Turan kavimlerinin yaşadığı, sonra güneye ve kuzeye doğru dağıldıkları, ayrıca onların bir kısmının orada da göçebe hayat sürdürdükleri dikkate alınır, Sümer ve Akadların ilk önce bu ülkede yaşadıklarını anlamak da kolay olur. Ural-Altay halklarının sözlü kaynakları ve yadigârları da bunu teyit eder.

Castren, inceleme ve araştırma sonuçlarına göre, onların (Sümerlerin) dünya yaratıldığından ve büyük felâketlerden beri, (yeryüzünü suların basması kastediliyor.) bu güne kadar dedeleri, babaları Altay'ın derya ve ırmaklarından su içerdi. Onların tılsımlı vadi (cennet gibi yurt) yaşadıklarını göstermek için güzel efsaneyi örnek olarak verir. Efsaneye göre bu vadi, dört taraftan geçilemez kayalarla çevrilidir. Onların ecdatları nice yüzyıllar bu vadiye yaşadılar. Neticede vadiden çıkıp gitme, onu genişletme yolunu aramışlar, ama bulamamışlardır. O zaman kavmin nalcılarından biri kayayı inceler bakar, onun baştan sona demir olduğunu tespit eder. Onun teklifiyle büyük bir ateş yakarlar, çekiçlerle kayayı eritirler. Böylece aşılmaz kayadan kendilerine yol açarlar. Bu efsane, demiri işlemenin sarı kavmin temel uğraşı, işi olduğu hakkındaki görüşleri tasdik eder. Sümer ve Akadlar da bu konuda mahirdirler. Keza, bu onların mezarlarında bulunan altın ve sanatkârane bir şekilde demirden yapılmış eşyalarda da görülür (Ayâr, 1998).

E. Ragoza'nın örnek olarak verdiği efsane daha önce bahsedilen efsanenin aynısıdır. Aslında demirciliğin keşfedilmesi ve işlenmesi medeniyetin başlangıcıdır. Altay ve Ural sıra dağları arasında yaşayan Türk kavimlerinin kendilerine yurt arayarak, dağ sıralarını aşıp Kafkasya'yla Mezopotamya'ya gelmesi ve oradan da dünya uygarlığını başlatması hakikattir. Altay ve Ural dağları arasında yapılan arkeolojik keşifler de eskiden buralarda uygarlığın ilk unsurlarının mevcut olduğunu göstermektedir. Asıl Altaylı kavimlerin Ural'la Kafkasya'ya, oradan Ağrı dağından başlayan Dicle ve Fırat deryaları boyunca uzanan düz, ekin ekmeğe elverişli yerlere kadar gitmeleri gerçeklere uzak değildir. Çünkü Türklerin büyük göçleri hakkında çeşitli efsaneler, masal ve destanlar mevcuttur. Yazılı kaynaklar, "Alpamış" destanında da bunun gibi göçten bahseder. Gerçi destanın yazıya geçirilmesi IX.-X. yüzyılda olsa da göç olayı muhtemelen çok eskiden vuku bulmuştur.

Avrupa'ya göç eden Hunların, Bulgaristan'a ve Macaristan'a yerleşen Bulgarlarla Macarların ve Anadolu Türklerinin göçmen kavimler olduğu bugün için sır değildir. Bunların sulak yer aradıklarını (su-yer, Sümer) ve Mezopotamya'ya doğru gittiklerini

tasavvur etmek için büyük bir deha olmaya gerek yoktur. Çünkü nehirlerin doğduğu yerler ve uzunlukları Sibiryaya ırmaklarını hatırlatmaktadır. Onların bu yerlerde kendilerinin ata yurtlarının tabiatına has manzaraya rastlayabilmeleri tabii idi. E. Rogozina, Castren incelemesinde dünyanın yaratılışından, yahut da umumî bir afetten bahseder. Burada anlatılan su baskını, onların ecdatlarının Altay civarında yaşadığı yer hakkındaki efsane için kıymetli sayılır. Bu, Sümerlerin “Gılgamış”ı daha doğrusu “Bılgames”idir. Esasında bu, Akadlarca yaratılmışlar, baş kahramanı da Gılgamış (Ölmeyen Adam/Herkesi Gören Adam) olmuştur. Destanda da umumî afet olan su baskını hakkında rivayetler vardır. Ötnapistum'un Gılgamış'a söylediği su tufanı hakkındaki kaynak, eski bir yazmadır. Gılgames'e göre bu tufanla ilgili Nuh Aleyhisselâm hakkındaki rivayet, Yahudîlere “Tevrat”la malûm olmuştur. Su tufanı hakkında “Tevrat”tan daha eski kaynak olarak 1960'lı yıllara kadar bu destan kabul edilmiştir. Babildeki Anişurbinapli kütüphanesinin bir kısmı bulununca, en eski kaynağın Gılgamış destanı olduğu kesinleşti. Burada dikkati çeken şey, E. Ragozino'nun da muhtemelen buna dayanarak Sümerleri Türk kavmi olarak kabul etmesidir. Su tufanı hakkındaki efsaneleri mukayese edildiğinde, bunlardaki benzerlik artık tesadüfî bir benzerlik olmaktan çıkar. İlk önce su tufanı ile ilgili Altayların efsanelerini ele alalım:

Tufan olacağını ilk önce demir şoklu, mavi tüylü bir teke haber vermiştir. Mavi teke yeryüzünü yedi gün dolaşarak bağırır. (Demir şoklu, mavi teke bize göre totemlerdeki tanrılardan biri olmalıdır.) Sonra da müthiş bir soğuk başlar. Yedi aziz kardeş vardır. Onlara tufan olacağı haber verilir. Erlik, Ölgen'de (tufandan sonra tanrı huzuruna geçerler.) olan ağabeyiyle bir gemi yapar. Her tür hayvandan bir çift alıp gemiye koyarlar. Tufan bittikten sonra Ölgen, bir horoz gönderir. Horoz soğuktan ölür, sonra da bir kaz gönderir. Kaz da gemiye dönmez. Üçüncü defa bir şahin (kuzgun) gönderir. O da gemiye dönmez. Çünkü o, bir leş bulup yemeye başlamıştır. Kaz karanın görüldüğünü fark eder. Bu yedi kardeş gemiden çıkarlar.

Bir başka Altay efsanesinde tufan şöyle tasvir edilir: “Ölümler dünyasındaki Namo adlı adama tufan olacağı söylenir. Ondan bir gemi yapması istenir. Namo'nun Boliksa, Sorul, Saozunul adlı üç oğlu vardır. Hepsi bir araya gelerek bir dağın tepesinde gemi yapar. Onlar, gemiye insanlardan ve diğer canlılardan birer çift alırlar. Daha sonra tufan başlar. Namo'nun gözleri iyi görmemektedir. Gemidekilere “Bir şey görüyor musunuz?” diye sorar. Efsanedeki söylenişe göre Namo'nun gemisi tufana dayanır. Nihayet su

azalınca gemi, Jumalay (Gimalay) ve Tulutti dağlarına oturur. Namo da birinci efsanede olduğu gibi karayı bulmak için ilk önce şahini (kuzgunu), sonra kargayı, daha sonra da saksağanı gönderir. Dördüncü defa da bir güvercin uçurur. O da karayı gördüğünün müjdesiyle döner. Tufandan sonra Namo, tanrıların yanında yerini alır (Radloff ve İz Sibri, 1989).

Tufan hakkında diğer Türk boylarının da efsaneleri vardır. Ama burada Sümerlerin su tufanı ile ilgili efsaneleriyle karşılaştırılmak üzere Altayların efsaneleri esas alındı.

Sümerlilerin su tufanı hakkındaki efsanesiyle Altay efsanelerinde sadece sanat manzaraları, kahramanları ve hareketlerinin netliğiyle dikkat çeker. Bu da şuna bağlıdır; Gılgamış hakkındaki destan Sümer Ra'ları tarafından tekrar tekrar söylenmiştir. Sonuçta da yazılı hâle getirildiği zaman icracıların güzel ifadeleri karışmıştır.

Milattan önceki 2100 yılından daha da önce bir çömleğe yazılmış olan ve Pensilvanya Üniversitesi profesörü Gilpreht tarafından tetkik edilen Sümerce su tufanı efsanesi, Gılgamış'ın ya da başka bir eserin bir kısmı olabilir. Belki de bu, Gılgamış hakkında bulunan beş koşuğun devamıdır. Bu konuda hâlâ ortak bir görüşe varılamamıştır. Ana efsane, Sümerce yazılması yönüyle de kıymetlidir. Efsaneye göre Zingiddu veya Zinzuddu tanrıların huzurundaki itaati, ibadetinden dolayı tufan olacağını haber alır ve büyük bir gemi yapar. Tufandan da bu sayede kurtulur. Çömleğe yazılmış olan efsane şöyledir: “Tipi ve tufan, yeryüzünde yedi gece yedi gündüz sel şeklinde devam eder. Gemi ise azgın dalgalara çarparak yüzmeye devam eder. Sonra Tanrı-Güneş görülür. Bu, aleve ve güneşe sığınan, onları tanrı bilen ecdatlarımızı hatırlatır. Sonra Zinzuddu güneş tanrısına, koyun ve öküzü kurban eder. Zinzuddu, tanrıların ebedî yaşama mükâfatına nail olur (Avdiyev, 1948b).

Akadların “Ölmeyen Adam” destanında da bu Sümer destanı ile benzerlikler görülür. Ab-ı hayat içerek, ebedî hayata erişen Ötnapiştum'un ebedî hayatı arayışı, Gılgamış'taki su tufanını andırır. Biz, burada efsaneyi tam vermek yerine onun kısa bir özetini veriyoruz: Tanrılara itaat ve ibadet eden Ötnapiştum, tanrıların yardımıyla bir gemi yapar ve ona bütün canlılardan birer çift yerleştirir. Tufan başlar. Gemi yedinci gün bir dağın yanında durur. Ötnapiştum karanın görünüp görünmediğini öğrenmek için önce bir güvercin, sonra kırlangıç, daha sonra da bir karga uçurur. Karga, karanın gözüktüğünü haber verir. Dağda Ötnapiştum, tanrılar adıyla kurban keser. Tanrılar da ona, ebedî hayatı bağışlarlar.

Bu efsanenin metni Babil kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Gılgamış hakkındaki Sümer ve Akad destanlarının Küçük Asya'daki mitlerin tamamında, dolayısıyla Yahudî, Yunan mitlerinin meydana gelmesinde de, tesiri vardır. Bunları göz önünde bulundurarak Ötnapiştum efsanesiyle “İncil”deki Nuh (Noy) peygamber hakkında anlatılanları karşılaştırsak, bu iki efsane arasında hiç bir fark olmadığını görürüz. Hatta şunu da söyleyebiliriz: “İncil”deki Nuh (Noy) peygamber hakkındaki bölüm, “Ölmeyen Adam” destanının kelimesi kelimesine tekrar edilen nüshasıdır. Kur'an'da geçen bazı ayetlerde ve Muhammed Aleyhisselâmın hadislerinde, Musa peygambere indirilen mukaddes kitabın sonradan bozulduğu ve değiştirildiği geçmektedir. “İncil”in su tufanı ile ilgili bölümünü okuduğumuzda, hem Sümerlerin maddî ve manevî başarılarına, hem de bunun yazılı kaynaklarının varisleri olan Babillilerin tesirinde şekillenen Yahudî mitolojisinin ifadesi olduğuna şahit oluruz. C. Frezer ise bu benzerliği doğrudan doğruya “aynen tekrarı” diye değerlendirir (Ragozina, 1903).

Sümer ve Akad efsanelerini örnek almamızdaki gaye; aslı Sami dilleri grubuna mensup olan Akadlar'ın M.Ö. 5000 yılından 2000 yılına kadar geçmişteki binlerce yıl içinde Sümerler'in tesirinde şekillenerek, devletlerinin adını da Sümerce adlandırarak Sümer tanrılarını ve mitolojisini kendilerinininki gibi benimsemeleridir. Bundan dolayı Akad kaynakları, Sami dilindeki halkların mitolojisi olarak değil, Sümerler mitolojisi niteliğinde değerlendirilmelidir. Altay ve Sümerlerin su tufanı hakkındaki efsanelerinin umumî benzerliklerinin dışında hareket, olay, hatta bazı ayrıntıları bile aynen tekrarlanır ki, buna da "tesadüftür." demek çok zordur. Kuşun uçuruluşu, uçurulan kuşların birbirine benzer olması, her iki efsanede de geminin dağa ulaşarak durması ve neticede her iki efsanede de ebedî hayata/tanrılığa ulaşılması -ebedî hayatın sadece tanrılara has özellik olduğunu da dikkate alırsak, Namo, Ölgen, Erlik'in tanrı olmasıyla Zinzuddu ve Ötnapiştum'un ebedî hayata ulaşmaları arasında fark olmadığını, belki de aynı şey olduğunu anlarız- iki efsanenin kaynaklarının aynı olduğunu gösterir. Bunun dışında her iki efsane Türklerde Nuh peygamber hakkındaki rivayetin “İncil”e kadar da malûm olduğunu gösterir. Binlerce yıl boyunca sözlü gelenekte ağızdan ağıza dolaştığı için isimlerin değişmiş olması tabiidir. Her iki efsaneyi de birleştiren bir başka kaynak da “Kıyasü'l-Razguzî”dir. Bu eserde Türk kavminin kökünün Nuh peygambere bağlanması, bu meselenin açıklığa kavuşturulmasında bize yardımcı olur. “Kıyasü'l-Razguzî, Şecere-i Terakime, Oğuzname” ve benzeri birçok eserde Türklerin atasının Nuh'un oğlu Yafes olduğu geçer. Su tufanından sonra Nuh, en küçük ve çok sevdiği

oğlu Yafes'e, Turan yerini verir. Orada Yafes'in evlâtları dünyaya gelir. Türk seçeresinde bütün asırlarda işte bu soy ağacı örnek alınır. Eğer Türk, Yafes'in oğlu ise Nuh peygamber hakkındaki efsanenin Türklerde ağızdan ağıza dolaşarak günümüze ulaşması doğaldır. İşte bu dönemlerde isimlerin değişmesi de tabiidir. Tufan hakkındaki efsanelerin benzerliği, bize mitolojik tasavvur ve düşünceleri mukayese etmeye imkân sağlar.

Olcas Süleymanov, Sümerlerin mezarından bulunan eşyaları, Altayların mezarlarından bulunan eşyalarla karşılaştırarak, bunların birbirine çok benzediğini tespit etmiştir. Özellikle, Sümerlerin hayat veren tanrıçası İştar hakkındaki tasavvurlar Türk boylarınıninkine çok yakındır. Moğolistan'dan Macaristan'a kadar kadın tanrıçaların heykelleri bulunmuştur. Onların mitolojik vazifeleri İştar'un vazifesiyle aynıdır. Türklerin bereket/üretim tanrıçası Umay'ın, hem hanedanın hem de çocukların tanrıçası sayılmasını da buna ekleyebiliriz. Çocuk görme, ölümden kurtarma, Umay'ın vazifelerindedir. O, hayat veren İştar'ı hatırlatır. Altay mitlerinde Ölgen, gök ; Erlik Han yeryüzü tanrısıdır. Sümer mitlerinde Enlil, gök tanrısı; Enki ise yeraltı tanrısıdır. Türkler eskiden dünya üç âlemden ibarettir diye tasavvur etmişlerdir: gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı... Sümerlerde de aynı şey söz konusudur. Türkler güneşi mukaddes sayarlar, ona tanrı derler. Sümerlerde de güneşe tanrı denir. Hatta Ötnapiştum'la ilgili efsanede Güneş-Tanrı'ya kurban kesildiğini bile okumuştuk. Türkler yeraltı dünyasına "Gidilse Dönülmez Ülkesi" demişlerdir. Aynı adlandırma Sümerlerde de vardır. Sümerce ve Türkçe arasındaki benzerlikler, efsaneleri, kozmogonik bakışları, dünya hakkındaki düşünceleri, örf-âdetleri mukayese edildikçe çok daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türk âlimleri "Sümer-Türk Devleti", "Sümerce-Türkçe" konusundaki görüşleri çoktan kabul etmişlerdir. Murat Uraz, Sümer efsaneleri eski Türk efsaneleriyle karşılaştırdığında söz konusu efsanelerin kaynaklarının bu olduğu kanaatine varmıştır. O, Türk boylarının efsanelerindeki mağara, dağ, Tanrı benzerlikleri ve kötü ruhlar, yeraltı dünyası, gökyüzü (felek), dünyanın yaratılışı, tabiatla olan münasebetlerindeki benzerlikleri ortaya koymuştur. Biz, Türklerin ve Sümerlerin âlem hakkındaki düşünce ve tasavvurlarını, onların mitolojisi hakkında ayrı bir makale yazacağımız için bu yazımızı mitlerdeki genel benzerliklerle sınırlıyoruz. Çünkü elimizdeki belgeler, Sümerlerin Türk kavmi olduğu konusundaki faraziyenin hakikate yakın olduğuna dair esas belgelerdir.

KAYNAKLAR

- Süläymanov, U., 1975, *Azi Ya*, Alma-Ata.
- Uraz, M., 1991, *Türk Äsätirläri, Sirlı Äläm Curnäli*, s. 1-17.
- Ävdiyev, V. İ., 1948a, *İstoria Drevnogo Vostoka*, OGİL, Gospolitizdat, s. 41.
- Kâşgarlı Mahmut, 1960a, *Divanü Lugati't-Türk*, c. I, s. 40.
- Kâşgarlı Mahmut, 1960b, *Divanü Lugati't-Türk*, c. III, s. 252.
- Alpâmiş Dâstânı, 1998, *Tâşkent*, s. 97.
- Epos O Gılgameşe, s. 12.
- Kâşgarlı Mahmut, 1991, *Divanü Lugati't-Türk*, c. I.
- Änoxin Ä. V., *Materialı Po fiamanstvu Altaytsev*, Sb. MAE., c. IV.
- Sülâymanovä F., 1991, *fıarq va/arb*, Fan., *Tâşkent*, s. 11.
- Pyankov İ. V., 1978, *Antiçnost İ Antiçnie Tarditsii V Kulture İ İskustve Narodov Sov. Vostoka M.*, s. 184.
- Arxialogiçeskix S. L., 1961.
- Ayyâr, M., 1988, *Özbek Xalk İcâdi*, T.
- Radloff V. V., *İz Sibiri*, M., 1989, s. 421.
- Ävdiyev, V. İ., 1948b, *İstoria Drevnogo Vostoka*, OGİL, Gospolitizdat, s. 23.
- Ragozina, Z., 1903, *İstoriya Xaldei*, Spb., s. 160-170.